

Michael Common and Sigrid Stagl
ECOLOGICAL ECONOMICS. An
Introduction
Cambridge University Press, New York,
2005., 560 str.

Ecological economics je priručnik ekološke ekonomije namijenjen prvenstveno studentima i početnicima u području ekološke ekonomije. Nastoji vrlo detaljno objasniti preduvjete za postavljanje teza koje zastupaju ekološki ekonomisti te nas kroz poglavlja upoznaje s temama i odnosima koji su integralni dio ove multisektorske znanosti. Knjiga se sastoji od 14 poglavlja podijeljenih u četiri dijela. Prvi dio govori o razlozima razvoja nove grane ekonomije te nas upoznaje s problemima okoliša i ekologijom kao znanošću. Drugi dio govori o ekonomskim pogledima na pitanja održivog razvoja i održivosti upotrebe resursa i funkcija ekosustava, dok se treći dio bavi javnim politikama i načinima upravljanja koji mogu biti primijenjeni kako bi se ispravile pogreške tržišta. Četvrti dio nosi informacije o nekim važnim pitanjima obrađenim u međunarodnim konvencijama i sporazumima.

U prvom poglavlju *Uvod u ekološku ekonomiju (An Introduction to Ecological Economics)*, Common i Stagl uvode nas u problematiku i teze koje ekološke ekonomiste razlikuju od dominantne škole neoklasične ekonomije. Održivost i održivi razvoj su centralna pitanja koja razmatra ekološka ekonomija koja održivost prihvaća kao znanost za razliku od neoklasičnih ekonomista. Ekološki ekonomisti smatraju da postoje ozbiljnije prijetnje održivosti, dok neoklasični ekonomisti ne opovrgavaju opasnost, no smatraju je manje ozbiljnom te vjeruju da je održivi razvoj moguć

i uz neke jednostavne promjene javnih politika. Oni vjeruju da će tržišta dovesti do tehnoloških promjena i promjena ponašanja koja će omogućiti da kapaciteti ekološko-ekonomskog sustava zadovolje ljudske potrebe. Ekološki ekonomisti nemaju puno vjere u djelovanje tržišta i sposobnost tehnološkoga napretka u rješavanju pitanja održivosti. Oni vjeruju da rješavanje pitanja siromaštva ne može biti ostavljeno ekonomskom rastu već zahtijeva i promjene u distribuciji dohotka i bogatstva.

Razlike između neoklasične i ekološke ekonomije nalazimo i u načinu kako se prikazuju pojedini ekonomski i ekološki fenomeni te u načinu obrazlaganja i predviđanja kako će se ti fenomeni ponašati u budućnosti. Temelj ekološke ekonomije jest razumijevanje međudnosa ekonomije i okoliša. Neoklasičari smatraju da taj odnos nije ključan za uspješan model ekonomskog rasta. Ekolozi s druge strane smatraju da je upravo taj stav najveća greška neoklasične ekonomije. Za ekološke ekonomiste, održivi razvoj je globalni problem i ekonomije i ekologije, a problem leži u tome što ne postoji globalna vlada koja će upravljati rješavanjem ovih problema. Ljudska zajednica organizirana je oko nacionalnih institucija, odnosno na nacionalnoj razini.

Nakon uvodnoga poglavlja slijedi prvi dio knjige koji nosi naslov *Međuovisni sustavi (Interdependent Systems)*. Ovdje Common i Stagl objašnjavaju međuovisnost ekoloških sustava na kojima se temelji opstojnost prirodnog okoliša, fokusirajući se na pitanja relevantna za ekološku ekonomiju. Naglašavaju važnost sustava te prvi zakon termodinamike koji govori o kruženju energije i tvari u prirodi. Ekosustavi su

kao i organizmi, sustavi kojima energija kruži i o čijoj ravnoteži ovisi i sam sustav. Biosfera je zajedništvo žive i nežive prirode čiji razvoj i opstanak snažno ovise o ljudskim ekonomskim aktivnostima koje unose značajnu neravnotežu u protok energije kroz biosferu.

Autori iznose niz primjera koji govore o razmjerima utjecaja čovjeka i njegove ekonomske djelatnosti na okoliš. Primjerice, industrijska poljoprivreda koristi deset puta više energije nego predindustrijska poljoprivreda, a proizvodi 30% više energije po hektaru. Omjer ulaza i izlaza energije odnosi se 41.1 naprama 1.3 u korist predindustrijske poljoprivrede. No kad govorimo o povratku na uloženi ljudski rad, onda je industrijska poljoprivreda 80 puta učinkovitija jer koristi energiju ekstrastomatke prirode, kojoj je porijeklo u fosilnim gorivima.

Zakon termodinamike upućuje nas i na činjenicu da korištenje veće količine resursa nužno znači i gomilanje većih količina otpada, odnosno da je za smanjenje količine otpada potrebno smanjiti intenzitet potrošnje resursa, ukoliko se ne radi o resursima koji su trajnije vezani u nekoj ekonomskoj vrijednosti. Kompleksnost ekonomsko-ekološke međuovisnosti očituje se prema autorima u četiri osnovne usluge o kojima čovjek ovisi. Radi se o resursnoj osnovi, uslugama obrade otpada, sustavu održavanja života te uslugama estetike krajobrazu. Pojačano crpljenje resursa kao i povećane emisije otpada u ekosustave smanjuju otpornost ekosustava koji postaju osjetljiviji na neočekivane promjene u ravnoteži. Posljedično, dolazi do gubitka biološke raznolikosti.

U drugom dijelu knjige koji nosi naslov *Ekonomska aktivnost (Economic Activity)*

autori razmatraju osnovne pogreške u tumačenju ekonomije dominantnih škola. Jedna od njih je i raširena primjena BDP-a. Nacionalni dohodak mjera je koja govori o ekonomskoj aktivnosti nacije te razini proizvodnje proizvoda i usluga. No ova mjera široko se koristi kao pokazatelj ekonomske uspješnosti te se povećanje BDP-a često poistovjećuje s povećanjem blagostanja građana. Ekološki ekonomisti smatraju da se BDP ne može smatrati pokazateljem dobrobiti nacije jer zanemaruje međuovisnost ekonomije i prirodnog okoliša. Nacionalni dohodak također ne mjeri proizvode i usluge sive ekonomije, te one nastale volonterski, u kućanstvu i slično. BDP također ne mjeri zapošljivost, odnosno količinu rada uloženu u određenu proizvodnju koju pokriva. On ne mjeri raspodjelu dohotka i blagostanja ekonomije, a svaku vrstu potrošnje jednako tretira. Potrošnja nekog iznosa na cigarete jednako je tretirana kao i ulaganje istog iznosa u zdravstvo.

Ipak u kontekstu održivog razvoja najvažnije je naglasiti da BDP ne uključuje u izračun iscrpljivanje prirodnih resursa, degradaciju okoliša koja može ugroziti osnovne funkcije potrebne za održanje života, a kao trošak tretira investicije koje imaju za cilj spriječiti degradaciju okoliša. Kako bi se ovaj nedostatak ispravio, uz BDP bi trebalo uključiti i bilancu prirodnih resursa koja bi se izračunavala krajem svake godine i uspoređivala s BDP-om. Smanjenje u vrijednosti bilance prirodnih resursa nastalo tijekom godine trebalo bi se oduzeti od nacionalnog dohotka kako bi se dobio održivi nacionalni dohodak. Promjena u izračunu odnosi se na okolišni trošak potreban za stvaranje nacionalnog dohotka.

Ekonomski razvoj fenomen je koji je započeo onog trena kad je čovjek prepoznao vlastitu korist u pojačanoj ekonomskoj aktivnosti. Prvim ekonomistom smatra se upravo Adam Smith koji je prvi konstatirao da je vlastiti interes poticaj koji će u tržišnoj ekonomiji pružiti povoljno rješenje za ekonomski problem. Ekološki ekonomisti smatraju da je entuzijazam neoklasičnih ekonomista prema ekonomskom rastu samo djelomično opravdan. Oni smatraju da za cijeli svijet, s obzirom na međuo-visnost ekološko-ekonomskog sustava, ekonomski rast nije dugoročno pametan cilj. Nastavak rasta svjetskog dohotka po stanovništvu ugrožit će održivost sustava. Stoga vide opravdanost za ekonomskim rastom u zemljama u kojima treba iskorijeniti siromaštvo dok ekonomski rast u razvijenim zemljama nema opravdanja. Povezavši ekonomski rast i rast dohotka sa srećom, autori navode istraživanja koja neupitno pokazuju da je porast dohotka u korelaciji sa srećom do razine zadovoljavanja osnovnih egzistencijalnih potreba, a nakon toga ne utječe na sreću.

U nastavku ovog dijela knjige definiraju se neke od teza ekonomista u odnosu na pitanja održivog razvoja. Jedna od njih je hipoteza okolišne Kuznetsove krivulje (EKC). Ova hipoteza ukazuje da ekonomski rast u prvoj fazi utječe na pojačanu degradaciju okoliša dok nakon određene razine razvoja, opterećenje okoliša daljnjim ekonomskim rastom opada. Ovu hipotezu prihvatio je i izvještaj Brutlandine komisije. On očekuje da će tehnološki napredak ostvariti ekonomski rast koji neće kao i dosadašnji ugrožavati okoliš. Stoga izvještaj podržava kontinuirani porast BDP-a ne samo u zemljama u razvoju već i u razvijenim zemljama. Common i Stagl sma-

traju da, nažalost, postojanje tehnologija koje mogu ostvariti održivi razvoj ne znači nužno da je održivi razvoj moguć. One se moraju i masovno koristiti ili proširiti u narednom desetljeću. No trenutno su ove tehnologije skuplje od klasičnih, a njihova implementacija zahtjeva nove značajne investicije. Održivi razvoj je stoga moguć samo ako dođe do značajnih političkih i institucionalnih promjena. Problem pred kojim zapinjemo nije tehnološke već političke i ekonomske prirode. U mnogo slučajeva, kada je došlo do pada emisija povećanjem dohotka i tehnološkim napretkom, smanjenje je nastalo zahvaljujući lokalnim reformama kao što je uvođenje okolišne regulative i tržišnih poticaja za smanjenje okolišnog pritiska. U-relacija u opterećenju okoliša najčešće je posljedica institucionalne reforme nastale na inicijativu privatnih osoba.

Slijedi pregled zakona tržišta koje je omogućilo povećanje dobiti dobivene razmjernom i specijalizacijom proizvodnje. Tržište je, smatraju autori, značajna institucija koja dominira organizacijom moderne ekonomije, a moderna ekonomija dominira ljudskom civilizacijom. Za ekološke ekonomiste važna su dva aspekta tržišta, a to je koliko ono brine za okoliš te koliko brine za dobrobit.

Neoklasična ekonomija pristupa funkciji države kao instituciji kojoj je primarna funkcija ispravljati pogreške tržišta kako bi se stvaran svijet što više približio idealnom, a efikasnost raspodjele resursa što više integrirala u stvaran svijet. Ova je škola ekonomije i dalje dominantna u svijetu no potrebno je shvatiti da pristup korištenja regulative za ispravljanje pogrešaka tržišta ne znači ujedno i garanciju održivosti. Potrebno je sagledati i uzroke proble-

ma koji najčešće zadiru u pitanja okoliša i održivosti ekonomskih sustava. Problem je u činjenici da ne postoji jasno definirano vlasništvo nad posljedicama ekonomskih aktivnosti, te se one percipiraju kao eksterne u odnosu na sustav tržišta. Jedna od mogućnosti za snažniju kontrolu negativnih posljedica na okoliš je uvođenje prava vlasništva kako bi se izbjegla „tragedija javnog dobra“. U današnjim okvirima, uz porast osobnih dohodaka i porast stanovništva, potražnja za većinom resursa raste te raste i pritisak na neobnovljive izvore. Pravo vlasništva u očuvanju prirodnih resursa može biti dio rješenja. Postoje slučajevi kad je kolektivno vlasništvo nad ključnim resursima pokazalo najučinkovitiju zaštitu.

Nevidljiva ruka ipak ne radi, tržište je propustilo regulirati mnoge značajne procese, te autori zaključuju da raspodjela ponude i potražnje nije efikasna. Osim toga, postizanje učinkovitosti ne jamči jednakost između sadašnjih i budućih generacija. Tržište u ovim odnosima može biti iznimno nepravedno.

Održivost se temelji na jednakosti generacija koje žive u različitim vremenskim periodima, a temelj održivosti je povećanje sposobnosti ujedinjenog sustava ekonomije i okoliša da zadovolji te potrebe. Ispravljanje propusta tržišta samo po sebi ne jamči održivost, stoga niti održivi razvoj. Međugeneracijska učinkovitost nije isto što i međugeneracijska jednakost. Postizanje jednake raspodjele u sadašnjem vremenu ne jamči da neće doći do degradacije okoliša i štetu za interese budućih generacija.

Jedna od teza koje autori razmatraju je Harwickovo pravilo koje otvara mogućnost da se konstantna potrošnja zadrži

uvođenjem štednje kapitala koja će pokriti razliku potrošnje neobnovljivih resursa kako bi potrošnja mogla zadržati isti nivo. Ako je količina uštede koja se reinvestira jednaka količini naknade koja nastaje od potrošnje resursa, tada će potrošnja ostati trajno ista. Problem neoklasične ekonomije nije u tome što će ignorirati zagađenje već što će uračunati trošak zagađenja samo u onom iznosu u kojem je netko spreman platiti kako bi se zagađenje izbjeglo. Zagađenje koje trenutno ne utječe na trošak proizvodnje ili trenutne procese možda će značajno utjecati na buduće sposobnosti ekonomsko-ekološkog sustava, ali za neoklasičare taj argument nema značenja. Hartwickovo pravilo naime ne imenuje održivost prirodnog kapitala. Rast ljudskog kapitala na štetu prirodnog kapitala za ovo pravilo je prihvatljiv rezultat. Prihvatanje rasta ljudskog kapitala na račun prirodnog način je kako neoklasični ekonomisti shvaćaju održivost. Po njihovom obrascu, porušiti kompletnu nacionalnu šumu kako bi se izradili novi alati i kuće poželjan je rezultat ekonomskih aktivnosti jer je povećana ukupna vrijednost kapitala.

Treći dio knjige *Upravljanje (Governance)* autori posvećuju ulozi javnih politika kao i mehanizmima koji stoje na raspolaganju regulatorima da se pokušaju ispraviti pogreške u tržišnom sustavu koje se očituju u iscrpljivanju resursa i zagađenju okoliša. Javne politike moraju pokušati organizirati ekonomiju kako bi proizvela održive rezultate. Rješavati pitanja ekonomije, okoliša i društva prije svega su politički izazovi kojima se trebaju pozabaviti međunarodne institucije, nacionalne vlade i aktivni sudionici civilnog društva. Međunarodni dokumenti kao Brundtlandin

izvještaj nisu bili previše precizni o načinu kako promijeniti tekuće obrasce u održivi razvoj. On poziva da se okoliš i ekonomija ujedine u procese donošenja odluka na nacionalnim razinama, ali ne daje detaljne upute.

Javne politike moraju natjerati proizvođače i potrošače da preuzmu odgovornost za posljedice svojih aktivnosti. Ona moraju napraviti korektan međuodnos privatnog i društvenog troška budući da privatna maksimalizacija profita nije društveno efikasna u raspodjeli. Ako to ne uspije, razlika između privatnih i društvenih interesa stvorit će problem za društvo, okoliš i dugoročno za ekonomiju.

Autori daju pregled nekih instrumenata politike kao što su to: (1) moralne norme, (2) model naredi i kontroliraj, (3) takse, (4) dozvole za trgovanje, (5) teorem zadnjeg troška, (6) okolišne dionice i slično. U posljednjem dijelu knjige *Međunarodna dimenzija (The International Dimension)* detaljnije se osvrću na dva danas najveća izazova ekološko-ekonomskog sustava, a to su klimatske promjene i gubitak biološke raznolikosti. Detaljnije opisuju status konvencija i pregovora s ciljem smanjenja negativnih utjecaja u ovim područjima.

Knjiga daje zaseban pregled koncepcija dviju znanosti koje potom spaja u jednu multidisciplinarnu, pritom dajući argumente zašto je važno ove dvije, tradicionalno odvojene znanosti, promatrati kao jednu jedinstvenu cjelinu. Knjiga je odlična podloga ekonomistima za promišljanje zaštite okoliša i uloge ekonomije u održivom razvoju, ali isto tako je i podloga za razumijevanje društvenih kretanja koja uvjetuju ljudsko ponašanje i kreiraju prepreke održivom razvoju. Na kraju, knjiga će svakako pomoći i ekolozima u

promišljanju kompleksnosti društveno-ekonomskih odnosa te razumijevanju prepreka koje stoje na putu prihvaćanju ekoloških normi.

Mirjana Matešić

**Michael A. Peters, Simon Marginson
and Peter Murphy**
**CREATIVITY AND THE GLOBAL
KNOWLEDGE ECONOMY**
**Peter Lang Publishing, Inc., New York,
2009., 290 str.**

Ovaj naslov rezultat je suradnje dvojice profesora s područja edukacijskih znanosti Michaela A. Petersa (Sveučilište u Illinoisu) i Simona Marginsona (Sveučilište u Melbourneu) te profesora komunikacijskih znanosti Petera Murphya (Sveučilište u Monashu). Razmatranje temeljnih razvojnih odrednica suvremenih kapitalističkih formacija osnovni je okvir ove rasprave. Specifičnije, autori u prvom redu nastoje ispitati ulogu i značaj *kreativnosti i imaginacije u globalnoj ekonomiji znanja* te funkciju koju u tom kontekstu zauzima sustav obrazovanja (str. VII). Knjiga predstavlja izvrsnu polazišnu osnovu za sve koji se interesiraju za odnos znanja i ekonomije. Pri tom je važno istaknuti kako autori ovu relaciju smještaju u širu društvenu perspektivu ukazujući na društvenu kontekstualnost unutar koje se razvija ekonomija znanja. Pored analize socijalnih preduvjeta pogodnih za razvoj ekonomija zasnovanih na znanju i kreativnosti, autori također upućuju i na povratnu spregu odnosno, razmatraju kako pojedine značajke ekonomske djelatnosti novih ekonomija potencijalno mogu modificirati postojeće